

Dr. sc. Ivan Vuković

Izvanredni profesor na Hotelijerskom fakultetu, Opatija

PERSPEKTIVE EKONOMSKOG I TURISTIČKOG RAZVOJA U EUROPI*

UDK/UDC: 338.48

JEL klasifikacija/JEL classification: L81 O1, F15

Simpozijски referat/Conference paper

Primljeno/Received: 2. prosinca 1999./December 2, 1999

Prihvaćeno za tisak/Accepted for publishing: 18. srpnja 2000./July 18, 2000

Sažetak

U ovom radu autor istražuje perspektive ekonomskog razvoja, kao i njegov utjecaj na razvoj turizma u Europi. U tom kontekstu, u radu se najprije daje prikaz suvremenih tendencija u gospodarskom razvoju u Europi, kao i prikaz njihovog značenja za buduće trendove gospodarskog i socijalnog razvoja, te njihovog utjecaja na razvoj turizma. Iz rezultata istraživanja autora proizlazi da će suvremeni trendovi gospodarskog razvoja u Europi doživjeti vrlo velike promjene, što će imati značajne reprekusije na razvoj turizma u europskim razmjerima. Važno je istaknuti kako se u ovom radu polazi od činjenice da će u narednim desetljećima, osobito do 2030. godine, doći do stvaranja jedinstvenog europskog tržišta, i takvih integracijskih kretanja koja će u Novu Europu okupiti većinu europskih zemalja. U isto vrijeme u Europi će doći do bržeg gospodarskog rasta, osobito rasta GDP-a, i do povećanja osobne potrošnje, što će pridonijeti znatno višem standardu Europljana. A to će dati nove poticaje razvoju turizma u Europi. Procjenjuje se kako će do 2030. godine u Europi doći do znatnijeg porasta međunarodnog turizma, što će imati za posljedicu povećanje turističkog prometa u njoj na preko 700 milijuna turista, te povećanje izdataka za turizam na više od 500 milijardi američkih dolara. Osim toga u europskim razmjerima će doći do znatnih strukturalnih promjena u gospodarstvu i stanovništvu, što će imati pozitivne efekte na razvoj europskog turističkog tržišta. Republika Hrvatska će morati pratiti trendove u gospodarskom i turističkom razvoju Europe i aktivno se uključiti u te procese, te stvoriti bitne pretpostavke kako bi postala jednom od vodećih europskih turističkih destinacija.

* Osnovne postavke ovog rada prezentirane su na IV. Znanstvenom i stručnom skupu Hrvatski turizam na pragu XXI. stoljeća, Institut za poljoprivredu i turizam, Poreč, 28.-29. listopada 1999.

Ključne riječi: perspektiva, ekonomija, razvoj turizma, Europa, jedinstveno tržište, Republika Hrvatska.

1. UVOD

U okviru rada istraživali smo perspektive ekonomskog i turističkog razvoja u Europi s osnovnom intencijom spoznaje mogućih pravaca njihovog razvoja i mogućih strategija. Ova problematika je zanimljiva i važna s obzirom na temu znanstvenog skupa "Hrvatski turizam na pragu XXI. stoljeća". Prave odgovore na ovu temu je moguće dati ako se ona stavi u kontekst ukupnih ekonomskih, socijalnih i političkih kretanja u Europi i svijetu na pragu 21. stoljeća. U isto vrijeme, tema je aktualna i povezana sa suvremenim kretanjima na europskom turističkom tržištu, koja su determinirana novim trendovima u razvoju europskog turizma, kao i procesima globalizacije i ekonomskih integracija u Europi. U tom kontekstu, posve je sigurno kako će razvoj turizma u Hrvatskoj i Europi u prvim desetljećima biti obilježen suvremenim trendovima gospodarskog razvoja i stvaranjem jedinstvenog europskog tržišta koje se razvija pod utjecajem suvremenih integracijskih kretanja, iskazanih poglavito u stvaranju i širenju Europske unije.

Prema tome, perspektive u 21. stoljeću, a naročito u prvim desetljećima ovog stoljeća, moguće je sagledati na temelju suvremenih tendencija u ekonomskom, socijalnom i političkom razvoju, kao i u kontekstu stvaranja jedinstvenog europskog tržišta pod utjecajem ekonomskih integracija. Radi toga je potrebno u pojedinim europskim zemljama, osobito u izrazito turistički orijentiranim, s jedne strane, utvrditi moguće strategije razvoja turizma u novim uvjetima i s druge strane na razini cijele Europe, osobito EU-e utvrditi jedinstvene strategije turističkog razvoja u kontekstu ekonomskih integracija u Europi i stvaranja jedinstvenog europskog tržišta.

Kada je riječ o turističkom razvoju unutar pojedinih europskih država, svaka će država, uključujući i Hrvatsku, morati razviti vlastitu strategiju turističkog razvoja, polazeći od vlastitih specifičnosti, ali isto tako i od globalnih trendova u ekonomskom, socijalnom i političkom razvoju Europe i stvaranja jedinstvenog europskog tržišta. Zato se može očekivati da će u prvim desetljećima 21. stoljeća, osobito do 2030. godine doći do snažnijih integracijskih kretanja i stvaranja EU-e, koja će obuhvatiti više od tridesetak zemalja. U isto vrijeme u prvim desetljećima 21. stoljeća će doći do znatnijeg povećanja prometa rada, kapitala i ljudi. To će se posebno odraziti na financijski kapital, i imat će pozitivne reprekusije na ukupan ekonomski i turistički razvoj Europe. U tom kontekstu, moguće je uvodno zaključiti da će suvremene tendencije u ekonomskom razvoju, i tendencije u integracijskim kretanjima i stvaranju jedinstvenog europskog tržišta bitno utjecati na ekonomski razvoj europskog stanovništva, kao i na porast njegovog blagostanja, što će dati nove impulse razvoju turizma.

2. SUVREMENE TENDENCIJE U EKONOMSKOM RAZVOJU U EUROPI I NJIHOV UTJECAJ NA RAZVOJ TURIZMA

U ovom radu polazimo od bitne pretpostavke da će suvremene tendencije u ekonomskom, socijalnom i političkom planu, koje se odvijaju u Europi na prijelazu u 21. stoljeće, bitno determinirati njezin ukupan ekonomski razvoj u narednih nekoliko desetljeća, što će, svakako, imati i određene efekte na razvoj europskog turizma.¹

U tom sklopu, treba imati na umu da, kada je riječ o ekonomskom razvoju Europe krajem 20. stoljeća, postoje određene proturječnosti u ekonomskom razvoju pojedinih europskih zemalja i pojedinih širih integracija i regija. Te proturječnosti prvenstveno proizlaze iz razlika u stupnju ekonomske i znanstveno-tehnološke razvijenosti pojedinih zemalja i one će bitno utjecati na perspektivu ekonomskog, socijalnog i političkog razvoja Europe u cjelini, ali i svake od zemalja pojedinačno. Proturječnosti u ekonomskom razvoju u Europi očituju se, s jedne strane u relativno ubrzanom ekonomskom razvoju visokorazvijenih zemalja, osobito članica EU-a, a s druge strane u velikim problemima ekonomskog razvoja zemalja u tranziciji, poglavito zemalja srednje i istočne Europe.² U isto vrijeme treba istaknuti kako je trenutačno ekonomska kriza najveća u zemljama jugoistočne Europe, što je izazvano raspadom socijalističkog sustava, ratom na području bivše Jugoslavije, nametnutim od strane Srbije i Crne Gore, tj. SR Jugoslavije, a potom krizom na Kosovu i eskalacijom sukoba, koji je završen intervencijom NATO-a, kako bi se spriječio genocid nad albanskim stanovništvom.

Ove proturječnosti u ekonomskom razvoju Europe nastavit će se i dalje u prvim desetljećima 21. stoljeća i imati će negativne posljedice na politički i socijalni razvoj Europe u cjelini, a s tim u svezi i na perspektivu razvoja europskog turizma, posebno u nekim zemljama i regijama Europe.³

Razina u stupnju ekonomske razvijenosti pojedinih europskih zemalja, mjereno domaćim društvenim proizvodom po glavi stanovnika, vrlo je različita. Ona se kreće od prosječne razine per capita nacionalnog dohotka

1 Znanstvenih istraživanja u svezi ekonomskog razvoja u Europi i njegovom utjecaju na razvoj turizma je relativno malo. Treba istaknuti određena istraživanja koje je vršio Economist Intelligence Unit iz Londona, kao i određena predviđanja WTO-a.

2 Vidi, Welford Richard & Prescott Kate, European Business, Pitman Publishing, London, 1996.

3 Proturječnosti u ekonomskom razvoju pojedinih europskih zemalja na prijelazu u 21. stoljeće, a koje će se nastaviti i u prvim desetljećima 21. stoljeća biti će determinirane niskim stupnjem ekonomske razvijenosti, nepostojanjem vlastitog kapitala za obnovu i lošim pritjecanjem svježeg inozemnog kapitala.

ostvarenog u 1988. godini kod članica EU-a iznad 18.000 američkih dolara, kod zemalja srednje Europe od 10.000 američkih dolara, do oko 5.000 američkih dolara u zemljama jugoistočne i istočne Europe⁴.

Prema procjenama stručnjaka EIU iz Londona, proizlazi da će GDP u Europi rasti od 1994. godine do 1999. godine po prosječnoj stopi od 3,0 posto, s time da će prosječna godišnja stopa rasta GDP-a u zapadnoj Europi iznositi 2,6 posto, u srednjoeuropskim zemljama 3,4 posto, u Rusiji 2,8 posto i ostalim europskim zemljama 4,1 posto. Udio Europe u svjetskom nacionalnom dohotku, prema predviđanjima istih stručnjaka, ostat će na istoj razini, nešto oko trećine ukupnog svjetskog nacionalnog proizvoda⁵.

U isto vrijeme, se očekuje da će se broj europskog stanovništva krajem 20. stoljeća smanjiti u odnosu na ukupno svjetsko stanovništvo. Procjenjuje se da će u Europi 1999. godine broj stanovnika iznositi približno oko 800 milijuna, što je negdje oko 14,0 posto svjetskog stanovništva. Naravno da će pad udjela europskog stanovništva u ukupnom broju stanovnika svijeta, kao i njegovo starenje imati određene posljedice na razvoj europskog turizma, osobito na potražnju, tj. vrste potražnje, gdje će, uz potrebe za rekreativnim turizmom, sve više rasti potrebe za zdravstvenim turizmom i kružnim putovanjima.

Kada je riječ o suvremenom ekonomskom razvoju pojedinih europskih zemalja, kao i njegovim reprekusijama na razvoj turizma u Europi, treba istaknuti kako se procjenjuje da će stopa rasta GNP u devedesetim godinama 20. stoljeća kod najrazvijenijih zemalja Europe, osobito članica EU-e, iznositi oko 2,5 posto, teda će realni rast privatne potrošnje biti na razini GDP-a. U nekim zemljama se očekuje da će realan rast potrošnje biti iznad GDP-a, kao npr. u Francuskoj.

U isto vrijeme suvremene tendencije razvoja turizma u Europi pokazuju donekle stagnaciju glede rasta međunarodnog turizma u Europi. S druge pak strane, zamjećuje se znatniji rast turizma unutar same Europe. Potrebno je istaknuti da do bitnijih promjena dolazi i u kretanju turističkog prometa po pojedinim europskim zemljama.

Prema istraživanjima WTO-a, proizlazi da su tendencije u razvoju turizma u Europi 1989. godine bile takve da je u prometu inozemnih turista u europskim zemljama ostvareno više od 310,0 milijuna noćenja inozemnih turista i da je ostvareni prihod od inozemnog turizma iznosio više od 220,0 milijardi američkih dolara. U tom kontekstu su zanimljive suvremene tendencije glede rasta inozemnog turističkog prometa i ostvarenih prihoda od njega u Europi i svijetu od 1994. do 1998. godine.

4 Procjena autora na temelju studije OECD-a, Europa u brojkama, 1988. godine.

5 Graham Todd and Sue Mateher, The International Hotel industry-Coorporate strategies and global opportunities, The Economist Intelligence Unit, London, 1995.

Tablica 1.

Tendencije u rastu inozemnog turizma u Europi i svijetu u razdoblju od 1994. do 1998. godine

	1994.	1995.	1996.	1997.	1998
SVIJET					
Dolasci (mil)	550,5	565,5	596,5	610,8	625,2
Godišnje stope rasta (%)	6,1	2,7	5,5	2,4	2,4
Prihodi (mlrd)	354,0	405,1	435,6	436,0	444,7
Godišnje stope rasta (%)	9,2	14,4	7,5	0,1	2,0
AFRIKA					
Dolasci (mil)	19,1	20,4	21,8	23,2	24,9
Godišnje stope rasta (%)	3,0	6,6	7,2	6,1	7,5
Prihodi (mlrd)	6,8	7,4	8,7	9,0	9,6
Godišnje stope rasta (%)	8,6	7,5	8,6	3,3	5,9
AMERIKA					
Dolasci (mil)	106,4	110,5	116,9	118,5	120,2
Godišnje stope rasta (%)	2,7	3,8	5,8	1,3	1,4
Prihodi (mlrd)	95,2	102,7	112,4	118,8	121,2
Godišnje stope rasta (%)	4,5	7,9	9,5	5,6	2,1
ISTOČNA AZIJA I PACIFIK					
Dolasci (mil)	76,8	81,4	89,0	88,0	86,9
Godišnje stope rasta (%)	7,9	5,9	9,4	-1,2	-1,2
Prihodi (mlrd)	63,4	74,5	82,3	76,6	73,7
Godišnje stope rasta (%)	17,8	17,5	10,5	-6,9	-3,8
EUROPA					
Dolasci (mil)	331,5	335,6	350,3	361,5	372,5
Godišnje stope rasta (%)	6,7	1,2	4,4	3,2	3,0
Prihodi (mlrd)	179,1	209,5	219,9	218,2	226,1
Godišnje stope rasta (%)	8,9	17,0	5,0	-0,8	3,6
SREDNJI ISTOK					
Dolasci (mil)	12,8	13,5	14,1	14,8	15,6
Godišnje stope rasta (%)	12,3	5,6	4,3	5,3	5,3
Prihodi (mlrd)	6,4	7,5	8,2	9,1	9,7
Godišnje stope rasta (%)	12,1	17,6	9,6	10,8	6,4
JUGOISTOČNA AZIJA					
Dolasci (mil)	3,9	4,2	4,4	4,8	5,1
Godišnje stope rasta (%)	10,1	8,6	5,6	8,9	5,0
Prihodi (mlrd)	3,1	3,5	3,9	4,3	4,4
Godišnje stope rasta (%)	14,4	13,8	13,0	8,4	2,8

Izvor: Izvedeno prema *Tourism Highlights 1999.*, WTO, Madrid, 1999., str. 11. i 12.

Iz Tablice 1. je uočljivo da je u razdoblju od 1994. do 1998. godine došlo do porasta broja inozemnih turista u svijetu od 550,5 mil. na 625,2 mil., što je porast od 8,8 posto. Istodobno je dinamika rasta broja inozemnih turista bila različita po pojedinim godinama, ali opća tendencija ukazuje na opadanje godišnje stope rasta. Isto tako, u ovom razdoblju ukupni prihodi od inozemnog turizma su porasli u svijetu od 354,0 mlrd na 447,0 mlrd američkih dolara, što je povećanje za 12,6 posto.

Rast broja inozemnih turista u Europi u razdoblju od 1994. do 1998. godine nešto je veći nego li u svijetu, jer je njihov broj porastao od 331,5 mil. na 372,5 mil., što je porast od 11,2 posto. U isto vrijeme ostvareni ukupni prihodi od inozemnog turizma su porasli od 179,1 mlrd na 226,1 mlrd američkih dolara, što je povećanje od 12,6 posto. Kada je riječ o drugim regijama u svijetu, tada se iz priloženih podataka vidi da je relativno veći porast u ukupnom broju inozemnih turista i porastu prihoda zabilježen u Istočnoj Aziji i Pacifiku te na Srednjem Istoku.

Prema istraživanjima stručnjaka WTO-a, a u svezi kretanja inozemnih turista, kao i ostvarenim prihodima prema pojedinim regijama u svijetu u jednom dužem razdoblju od 1970. do 1998. godine, osjeća se tendencija pada udijela Europe u ukupnim inozemnim turističkim dolascima, i ukupno ostvarenim prihodima⁶. Tako je u razdoblju od 1970. godine udio Europe u ukupnom turističkom inozemnom prometu u svijetu opao sa 60,2 posto na 59,6 posto, što predstavlja pad od 0,6 posto. Kod prihoda ostvarenih od inozemnih turista udio Europe u ukupnom ostvarenim sredstvima, pokazuje još jaču tendenciju pada, jer su prihodi u promatranom razdoblju u Europi, ostvareni od inozemnog turizma, opali sa 61,6 posto na 50,8 posto, što predstavlja pad od gotovo 10 posto.

Kako bi nam suvremene tendencije rasta broja inozemnih turista u Europi i drugim regijama svijeta bile posve jasne, dajemo pregled najnovijih trendova u svezi rasta prometa inozemnih turista.

6 Vidjeti detaljnije, *Tourism highlights 1999.*, WTO, Madrid, 1999., str. 13.

Tablica 2.

Trend rasta prometa inozemnih turista u Europi i drugim regijama svijeta u 1998. u odnosu na 1987. godinu

Regija	Povećanje dolazaka inozemnih turista u 1997. u odnosu na 1987. - u mil.	Prosječna stopa rasta %		
		1988.-92.	1993.-97.	1988-97.
Afrika	10,7	9,7	5,7	7,1
Amerika	36,8	5,7	3,7	4,2
Istočna Azija / Pacifik	43,1	8,1	6,1	7,5
Europa	120,3	5,9	3,9	4,6
Srednja Azija	6,4	6,9	6,8	5,6
Jugoistočna Azija	1,8	5,8	7,3	5,6
Svijet	219,2	6,2	4,3	5,0

Izvor: *Tourism market trends Europe 1988.-1997.*, WTO, Madrid, 1998., str.11.

Iz Tablice 2. se vidi kako je u 1998. u odnosu na 1987. godinu inozemni turistički promet u svijetu povećan za 219,2 milijuna turista i da je povećanje bilo najveće u Europi, 120,3 milijuna, što je u odnosu na ukupan broj 54,9 posto. Podaci iz Tablice 2. pokazuju da su dinamike rasta inozemnih turista po pojedinim razdobljima u Europi bile različite, pa je tako u razdoblju od 1988.-1992. godine prosječni godišnji porast iznosio 5,9 posto, što je niže od prosjeka u svijetu, 6,2%, zatim u razdoblju od 1993.-1997. godine prosjek u Europi je bio 3,9, što je opet niže od svjetskog prosjeka, 4,3 posto, što je za 0,4 posto niže od rasta prometa inozemnih turista u promatranom razdoblju u svijetu⁷.

U sklopu istraživanja suvremenih tendencija razvoja turizma u Europi, vrlo su značajni trendovi rasta broja turista po pojedinim regijama, jer se preko toga mogu uočiti, ne samo trendovi rasta inozemnih turista, nego i značenje pojedinih europskih regija za razvoj inozemnog turizma.

7 Vidi detaljnije, *Tourism market trends Europe 1988.-1987.*, WTO, Madrid, 1998., str. 11. i 12.;

Tablica 3.

Tendencije u rastu prometa inozemnih turista i prihoda od inozemnog turizma po regijama u Europi

Regija	Inozemni dolasci turista /u tisućama/			
	1988.	1990.	1995.	1997.
Zapadna Europa	96.117	114.322	116.747	118.704
Južna Europa	80.952	88.720	93.726	104.903
Središnja / Istočna Europa	32.254	43.809	74.845	78.373
Sjeverna Europa	25.151	28.523	37.141	40.433
Istočni Mediteran	5.997	7.423	11.395	13.103
Ukupno	240.471	282.797	333.854	355.516
Regija	Prihodi od inozemnih turista /u mil. US\$/			
	1988.	1990.	1995.	1997.
Zapadna Europa	46.963	62.947	81.286	77.973
Južna Europa	36.250	48.255	64.845	69.006
Središnja / Istočna Europa	4.296	4.894	18.113	24.603
Sjeverna Europa	19.375	25.497	32.605	35.046
Istočni Mediteran	4.484	5.879	9.678	11.413
Ukupno	111.368	147.472	206.527	218.041

Izračunato: *Tourism market trends Europe 1988.-1997.*, WTO, Madrid, 1988, str. 9-32.

Prema podacima iz Tablice 3., vidljivo je kako je ukupan broj inozemnih turista po pojedinim europskim regijama u razdoblju od 1988.-1997. godine, dakle u jednom desetljeću, pokazivao različitu dinamiku rasta. To se objašnjava, prije svega, razvijenošću turističkih kapaciteta u pojedinim europskim regijama s jedne strane i s druge strane atraktivnošću turističkih destinacija koje se, na primjer nalaze u sredozemnom okružju jugoistočne Europe i u velikim gradovima zapadne Europe⁸. U isto vrijeme prihodi od inozemnog turizma po europskim regijama u promatranom razdoblju su različita, što je uvjetovano tendencijama u turističkom prometu inozemnih turista po pojedinim regijama i kvalitetom turističkih usluga.

Prema istraživanjima stručnjaka WTO-a u 1997. godini u Europi je ostvaren ukupni prihod od inozemnog turizma od 218.046 mil. američkih dolara, a istovremeno ukupni izdaci za inozemni turizam u istoj godini se procjenjuje na 323.421 mil. američkih dolara, što znači da je ukupan deficit iznosio 5.375 mil.⁹ Međutim, Europa u ukupnom inozemnom turističkom

⁸ Cicvarić, A., Strategija razvoja jadranskog turizma, Naše more, br. 2/1998., str. 36.

prometu u svijetu sudjeluje s više od 60,0 posto, dok u turističkim prihodima i izdacima ostvaruje nešto manje od polovice ukupno ostvarenih prihoda i izdataka. Istovremeno treba istaknuti da Europa sudjeluje u europskom turističkom tržištu devedesetih godina 20. stoljeća s 80,0 posto inozemnog turističkog tržišta.

Prema podacima WTO-a po pojedinim europskim zemljama, dolazak inozemnih turista je različit, ali ako se promatraju turistički podaci o ostvarenom prometu dvadeset najrazvijenijih turističkih zemalja svijeta, vidi se da je njih četrnaest iz Europe, što jasno ukazuje na značenje europskih zemalja u svjetskom turističkom prometu.

U 1988. godini po broju inozemnih posjetitelja, najviše od europskih zemalja su ostvarili: Francuska 70.0 mil; Španjolska 47,8 mil; Italija 34.8 mil; Velika Britanija 25.5 mil; Poljska 18.8 mil; Austrija 17.3 mil; Češka 16.5 mil; Rusija 15.8 mil; Mađarska 14.6 mil¹⁰. Hrvatska je u 1988. godini bila po razini turističkog prometa u svijetu trideset i prva na rang listi s ostvarenog turističkog prometa od 4.2 mil., što je svega 0,67 posto svjetskog i 1,14 posto europskog turističkog prometa.

Visina prihoda od inozemnog turizma u 1998. godini po pojedinim europskim zemljama je različita, pa je od dvadeset vodećih svjetskih turističkih zemalja, njih trinaest bilo iz Europe. Prema ostvarenim prihodima od inozemnog turizma, od europskih zemalja najveći prihod su ostvarile: Italija 30,427 mil. američkih dolara; Francuska 29.700 mil.dol.; Španjolska 29.585 mil. dol.; Velika Britanija 21.295 mil. dol.; Njemačka 16.840 mil. dol.; Austrija 12.164 mil. dol.; Poljska 8.575 mil. dol.; Turska 8.300 mil.dol.¹¹. Hrvatska je ostvarila prihod od 2.746 milijuna američkih dolara, te je zauzela trideset i sedmo mjesto na svjetskoj rang listi.

Prema izdacima za inozemni turizam u 1997. godini, među prvih dvadeset zemalja svijeta otpadalo je trinaest zemalja iz Europe. Prema podacima WTO-a za 1997. godinu, najveći izdaci ostvareni su u Njemačkoj 46.200 mil. američkih dolara; Velika Britanija 27.710 mil.dol.; Italija 16.631 mil.dol.; Francuska 16.576 mil. dol.; Austrija 10.999 mil.dol.; Nizozemska 10.116 mil.dol.; Rusija 10.113 mil.dol.; Belgija 8.275 mil.dol.; Švicarska 6.904 mil.dol.; Švedska 6.579 mil.dol.¹²

Indikatori o ostvarenim troškovima po pojedinim europskim zemljama su bitni za razvoj turizma u Hrvatskoj, jer predstavljaju relevantne podatke,

-
- 9 Procjena napravljena na osnovi ostvarenih prihoda i rashoda u Europi od inozemnog turističkog prometa u 1987. godini i procjena izdataka za inozemni turizam na osnovi ostvarenih troškova u 1996. godini 208,212 mil. američkih dolara, te godišnjeg povećanja izdataka u 1997. za 5,0 posto.
- 10 Usporedi, Tourism market trends Europe 1988.-1997., WTO, Madrid, 1998., str. 33.
- 11 Isto djelo, str. 34.
- 12 Vidi, Tourism highlights 1999., WTO, Madrid, 1999 str. 16.

ne samo u svezi s izdacima pojedinih europskih zemalja za inozemni turizam, već što su presudni za kreiranje strategije razvoja europskih turističkih zemalja općenito.

3. STVARANJE JEDINSTVENOG EUROPSKOG TRŽIŠTA I NJEGOV UTJECAJ NA EKONOMSKI I TURISTIČKI RAZVOJ U EUROPI

Suvremena integracijska kretanja u Europi koja se odvijaju devedesetih godina, ogledaju se prvenstveno u formiranju EU-a, kao monetarne i ekonomske unije, potom u regionalnim ekonomskim i drugim integracijama i vode stvaranju jedinstvenog europskog tržišta, što će imati izuzetno velike reprekusije na daljnji ekonomski i turistički razvoj Europe¹³. U tom kontekstu treba istaknuti osobito značenje tri procesa ekonomskih integracija u suvremenoj Europi. Prvi je stvaranje jedinstvenog gospodarskog sustava EU-e, koji funkcionira na istim načelima u svim članicama zajednice. Drugi je stvaranje jedinstvenog europskog tržišta unutar EU-e, na kojem postoje slobodno tržište roba, usluga, rada, ljudskog znanja i informacija i slobodno kretanje ljudi. Osim toga treba spomenuti i značenje ekonomskih integracijskih kretanja unutar istočnoeuropskih zemalja, gdje u tom pogledu posebno značenje ima formiranje i funkcioniranje CEFTA-e i gdje također postoje slobodno tržište rada, kapitala i slobodna kretanja ljudi. Za stvaranje jedinstvenog europskog tržišta bitni su jedinstveni europski prostor /EEA/ i djelovanje EFTA-e, kao zone slobodne trgovine na širem europskom prostoru. Za očekivati je kako će se EU za desetak godina proširiti na još barem deset europskih zemalja, poglavito na zemlje istočne i srednje Europe, što će dati novi poticaj stvaranju jedinstvenog europskog tržišta.

Formiranje jedinstvenog europskog tržišta bitno će utjecati na gospodarski razvoj članica EU-e, ali i šire u Europi, jer se na taj način stvaraju uvjeti za slobodan protok i tržište informacija i ljudskog znanja, te novih tehnologija, što je bitna pretpostavka ubrzanog znanstveno-tehnološkog i ekonomskog razvoja Europe u cjelini. U isto vrijeme, stvaranje jedinstvenog europskog tržišta, osobito slobodno kretanje ljudi unutar EU i šire u Europi, dat će novi poticaj razvoju turističke djelatnosti. Naime, stvaranje Europe bez granica, što je otpočelo Schengenskim sporazumom o slobodnom putovanju bez viza i putovnica unutar članica EU-e, a koji su prihvatile i neke druge europske zemlje, dalo je nove poticaje za ubrzan razvoj europskog turizma.

Stvaranje jedinstvenog europskog tržišta, osobito tamo gdje postoje slobodno tržište s financijskim kapitalom i kapitalom uopće na europskim

13 Vidi, Montanar A. I Williams A.M., *European Tourism Region, Spaces and Restructuring*, John Welwey&Sons, Chiester, 1995.

burzama i slobodno kretanje ljudi bez obzira na granice nacionalnih država, imat će svakako veliko značenje za razvoj turizma u europskim razmjerima. U tom kontekstu treba istaknuti da se formiranjem jedinstvenog tržišta, kako unutar EU-e, ali i drugih ekonomskih integracija u Europi, stvara najveće regionalno tržište, a time i najveće turističko tržište na svijetu. U svezi s tim je potrebno istaknuti, kako je europsko turističko tržište, u pogledu inozemnog turističkog prometa, dostiglo razinu veću od 360,0 mil. inozemnih turista¹⁴. Međutim, treba istaknuti, kada je riječ o inozemnim turistima na europskom tržištu, da se to odnosi pretežito na turiste iz europskih zemalja (više od 90,0 posto). Ipak, u zadnje vrijeme je sve više inozemnih turista iz prekomorskih zemalja. Tako prema podacima ETC za 1997. godinu tijekom te godine je bilo više od 30,0 mil. inozemnih turista iz prekomorskih zemalja, koji su posjetili Europu¹⁵.

Kada je riječ o suvremenim ekonomskim integracijskim kretanjima u Europi i stvaranju jedinstvenog europskog tržišta i njegovom utjecaju na razvoj turizma, treba istaknuti značenje koje ima poslovni turizam, koji se u Europi razvija pod utjecajem zajedničkih poslovnih pothvata unutar EU-e i raznih europskih zemalja. Prema istraživanjima The Economist unite intiligente iz Londona, proizlazi da na poslovni turizam u Europi otpada više od trećine ukupnog turističkog prometa¹⁶. Kako se tendencije integracijskih kretanja u Europi budu razvijale i kako se bude razvijalo jedinstveno europsko tržište, dolazit će i do daljnjeg intenziviranja razvoja poslovnog turizma i svih drugih vidova inozemnog turizma, što će pak dovesti do znatnog povećanja turističkog prometa u europskim razmjerima.

Na razvoj jedinstvenog europskog tržišta, koje ima relativno velik učinak na razvoj turizma u Europi, utjecat će i formiranje Europske monetarne unije, koja je počela funkcionirati 01. siječnja 1999. godine. U tom pogledu su najznačajniji svakako uvođenje Eura, kao jedinstvene europske valute i formiranje "Eurolanda", kojim je od strane jedanest članica EU-e, Euro već prihvaćen kao jedinstvena novčana jedinica. Stvaranje Europske monetarne unije i uvođenjem Eura kao jedinstvene novčane jedinice u EU, ima bitne reprekusije na bankarski i financijski sustav unutar EU-e, a i šire. U tom kontekstu, treba konstatirati da je uvođenje Eura kao jedinstvene europske valute utjecalo na znatno efikasniji i ekonomičniji rad cijelog financijskog sustava u EU-i, s jedne strane, a s druge strane će to utjecati na kreiranje financijskog kapitala i na njegovo

14 Vidi, Vuković I. Horvatin. S., Razvoj europskog turizma i njegove daljnje strategije razvoja, Ekonomska misao i praksa br. 1/98.

15 Prema podacima ETC-a, svjetske organizacije za promidžbu europskog turizma na prekomorskim tržištima, osnovana je 1945., u okviru OECD-a, najveći je broj u 1997. Turističkih posjetitelja bilo iz SAD-a, 9.9 mil., Japana 2.1 mil. i iz Kanade 1.0 mil., itd.

16 Vidi, Vuković. I., Ekonomika poduzetništva u hotelijerstvu, Dalmatina, 1999., Zagreb, str. 168.-169.

tržište. Preko središnje europske banke u Frankfurtu i njezinih filijala u drugim članicama EU-e, kreira se jedinstvena monetarna kreditna politika, što se odražava na europsko financijsko tržište, naročito na tržište kredita i deviza. Jedinstvena monetarna kreditna politika EU-e, koja se provodi preko jedinstvenog bankarskog sustava, bitno će utjecati i na ponudu i potražnju financijskih sredstava na jedinstvenom europskom tržištu i osobito na nova investicijska ulaganja u gospodarski razvoj, uključujući i investiranja u turizmu.

4. PERSPEKTIVE RAZVOJA TURIZMA U EUROPI U 21. STOLJEĆU U KONTEKSTU EKONOMSKOG RAZVOJA I STVARANJA JEDINSTVENOG EUROPSKOG TRŽIŠTA

Ekonomski razvoj u Europi 21. stoljeća, osobito u prvim desetljećima toga stoljeća, nastaviti će se u kontinuitetu, što je uostalom karakteristika kraja 20. stoljeća. Ipak, za očekivati je kako će ekonomski razvoj do 2010/2030. godine biti ubrzan pod utjecajem suvremenog znanstveno-tehnološkog razvoja i stvaranja jedinstvenog europskog tržišta¹⁷. U tom smislu procjenjuje se kako će do 2010. godine doći do ubrzanog rasta bruto nacionalnog proizvoda /GNP-a/ u visokorazvijenim zemljama Europe, naročito EU-e. Procjenjuje se kako će se godišnja stopa rasta GNP-a u EU-i do 2010. godine kretati oko 2,5 do 3,0 posto. Isto tako za očekivati je da će zemlje srednje i istočne Europe, koje se nalaze u tranziciji, također u prvom desetljeću doživjeti ubrzan ekonomski razvoj. Ali one će po razini ekonomske razvijensoti i dalje zaostajati za najrazvijenijim zemljama sjeverozapadne Europe¹⁸.

Procjenjuje se kako će do 2010. godine doći do znatnog proširenja EU-e, osobito na zemlje srednje i istočne Europe, što će dovesti do stvaranja relativno najvećeg tržišta na svijetu, koje će obuhvaćati više od 500,0 mil. stanovnika. To će davati poseban poticaj ekonomskom razvoju u Europi. Proširenje EU-e i stvaranje jedinstvenog europskog tržišta, koje će obuhvatiti više od 25 europskih zemalja, dat će nove poticaje i slobodnom tržištu rada, kapitalu, ljudskom znanju i informacijama, kao i obrazovanju i znanstveno-tehnološkom razvoju¹⁹. To će otvoriti u perspektivi bitne pretpostavke za ubrzan ekonomski razvoj društvenog bruto proizvoda u EU-e /u proširenom sastavu/, što će utjecati na ubrzan ekonomski razvoj

17 Graham Todd and Mather Sue, *The International hotel industry-Coperate strategies and global opportunities*, London, 1995.

18 Procjene o godišnjoj stopi rasta GNP-a u EU do 2010., napravljena je na temelju trendova ekonomskog rasta u devedesetim godinama u Europi, Vidi, Europa u brojkama, 1998., *The Economist*, Privredni vjesnik, Data Press, 1988.

19 Usporedi Vidi, Lester C. Turnow, *Budućnost kapitalizma-gospodarska snaga koja oblikuje buduću sutrašnjicu*, Mate, Zagreb, 1988., str. 96.-97.

većine europskih zemalja, osobito zemalja srednje i istočne Europe, koje će se udružiti u EU.

U isto vrijeme procjenjuje se da će prirodni priraštaj europskog stanovništva do 2010. godine imati nešto nižu stopu rasta od svjetskog priraštaja i da će doći do pomaka starosne dobi. Postoje različite procjene o rastu svjetskog i europskog stanovništva, pa se ističe da je broj europskog stanovništva krajem devedesetih godina 20. stoljeća pao negdje za oko 13,3 posto, što znači da je u Europi bilo svega oko 800,0 mil. stanovnika²⁰. Prema nekim procjenama, udio europskog stanovništva u svijetu do 2030. i dalje bi se trebao smanjivati. To sve zavisi od populacijske politike, kakva će se voditi u narednim desetljećima kako u pojedinim državama, tako i na razini Europe, osobito EU-e, jer u njoj živi više od 47,6 posto europskog stanovništva. Prema istraživanjima stručnjaka Europske komisije u 1999. godini u Europi je bilo oko 800.0 mil stanovnika, a na EU je otpadalo 376.109 mil²¹.

Privatna potrošnja u bruto nacionalnom proizvodu /GNP/ u zadnjih desetak godina kreće se oko 60,0 posto, a u EU-u je iznosila 61,7 posto, što je povećanje za 0,2 posto. Procjenjuje se kako će privatna potrošnja u Europi, posebno u EU, u razdoblju do 2010. godine imati pozitivan trend rasta, te da će realno rasti nešto brže od GNP-a. Kako se očekuje da će GNP u visokorazvijenim zemljama rasti po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,5 do 3,0 posto, privatna će potrošnja rasti po prosječnoj stopi od 2,7 do 3,5 posto. Porast privatne potrošnje do 2010. godine po pojedinim Europskim zemljama, kao i članicama EU-a bit će različit, ali se procjenjuje da će godišnje stope biti prosječno iznad 2,5 do 3,0 posto, naročito u najrazvijenijim zemljama i najznačajnijim turističkim zemljama.

Realan rast bruto proizvoda i relativno veći rast realne privatne potrošnje bit će nazočni u europskim zemljama, osobito u najrazvijenijim državama koje europskom turističkom tržištu daju najveći broj turista, kao što su Njemačka, Italija, Francuska, Austrija, Nizozemska, Švedska i sl. Osim toga, na temelju dosadašnjih trendova dolazaka inozemnih turista iz prekomorskih zemalja u Europu, osobito iz SAD-a, Kanade, Japana, procjenjuje se kako će prosječan godišnji broj inozemnih turista u Europi rasti po prosječnoj stopi od 2,5 posto.

Na temelju ukupnog inozemnog turističkog prometa u Europi u 1988. godini od 372.0 mil. i procjene da će 2000. godine njihov broj doseći

20 Procjenjuje se da će krajem 1999. godine u svijetu biti nešto više od 6,0 mlrd stanovnika, kao i da će na Europu otpadati oko 10,0 posto.

21 Usporedi, European Commission derectorate-General for Economic and Financial affairs-1988. Broad Economic policy guidelines, European Economy No 60, 1988., European Commission, Luxembourg, 1998., str. 64.-65. i data Press-The Economist, Vodič kroz ekonomske pokazatelje-Ekonomija sa smislom, Data Press d.o.o., Zagreb, 1997., str. 4.-5.

razinu od preko 380.0 mil., uz prosječnu stopu rasta godišnje od 2,5 posto, procjenjuje da će do 2010. godine inozemni turistički promet iznositi više od 462.0 mil. inozemnih turista²².

Kad bi prosječna godišnja stopa rasta ostala 2,5 posto do 2030. godine, tada bi broj inozemnih turista u Europi dostigao razinu od gotovo 690,0 do 700,0 mil. inozemnih turista. Dinamika i tempo porasta inozemnih turista po pojedinim europskim zemljama i regijama bit će do 2010. godine različiti, a realno je za očekivati kako će najveći porast zabilježiti mediteranske zemlje, u kojima se odvija 70 posto europskog turističkog prometa, te europske zemlje s velikim megapolisima, koji raspoložu ogromnim kulturnim i umjetničkim blagom.

Procjenjuje se da će prihodi od inozemnog turizma u Europi do kraja 20. stoljeća rasti po stopi od 3,0 posto, pa se na temelju ostvarenih prihoda od inozemnog turizma od 226.104 mil. američkih dolara, očekuje ostvarenje u 2000. godini od 239.670 mil., što je povećanje za 12 posto u odnosu na 1998. godinu. Kad bi prosječna stopa rasta prihoda ostala ista do 2010. godine, realno bi bilo očekivati da će se prihodi od inozemnog turizma povećati za više od 30,0 posto. Oni bi u tom slučaju iznosili 318.761 mil. američkih dolara.

U razdoblju od 2010. do 2030. godine se procjenjuje da će prihodi od inozemnog turizma rasti po prosječnoj stopi od 3,6 do 4,0 posto, te se vjeruje da će ukupni prihodi od inozemnog turizma 2030. godine narasti na više od 550.000 mil. američkih dolara. Također se procjenjuje da će u razdoblju od 2000. do 2010. godine izdaci za inozemni turizam imati nešto nižu stopu rasta i da će Europa prosječno ostvarivati godišnju dobit od turizma od 10.0 do 20.0 milijardi američkih dolara²³.

Dinamika i tempo rasta prihoda i izdaci po pojedinim europskim zemljama bit će različiti, što će zavisiti od razvijenosti turističke djelatnosti, a osobito od osnovnih i komplementarnih turističkih kapaciteta, te dinamike njihovog rasta do 2010., odnosno 2030. godine.

Hrvatska kao mediteranska i srednjoeuropska zemlja, koja raspoloža s izuzetnim prirodnim resursima, vrlo razvijenim turističkim smještajnim kapacitetima i vrlo sposobnim i obrazovanim turističkim djelatnicima, ima izuzetne mogućnosti za znatno povećanje inozemnog turističkog prometa. U

22 Procjena je napravljena na temelju ostvarenog inozemnog turističkog prometa u Europi u 1998., zatim ocjeni rasta do 2000, potom na temelju procjena rasta turističkog prometa po pojedinim regijama u svijetu, koje su napravljene od strane Graham Todd and Sue Mather, The international hotel industry, The Economist intelligence Unit, London, 1995.

23 Najveće prihode od inozemnog turizma od europskih zemalja ostvarit će do 2010., odn. do 2030. najrazvijenije turističke zemlje, kao što su Francuska, Italija, Španjolska, koje pripadaju mediteranskom krugu zemalja, a isto tako značajno mjesto će imati u turističkom prometu Velika Britanija, Austrija, Švicarska, Poljska, Češka i sl.

tom kontekstu potrebno je svoju razvojnu strategiju usmjeriti na razvoj različitih oblika turizma, osobito rekreacijskog, zdravstvenog, poslovnog i kongresnog, koristeći pri tome sve svoje komparativne prednosti.

U tom kontekstu je potrebno da se u Hrvatskoj napravi restrukturiranje hotelijersko-turističkog prometa, izvrši dosljedna privatizacija hotelijersko-turističkih poduzeća i usvoje europski standardi opremljenosti, kadrova i kvalitete usluga²⁴. Procjenjuje se kako će Hrvatska do 2010. godine ostvariti turistički inozemni promet više od 10,0 milijuna inozemnih gostiju, s više od 70,0 milijuna noćenja, što bi trebalo donijeti prihode od preko 7,0 milijardi američkih dolara²⁵.

5. ZAKLJUČCI

U ovom radu smo istraživali perspektive ekonomskog i turističkog razvoja u Europi s osnovnom intencijom spoznaje suvremenih trendova u ekonomskom i turističkom razvoju Europe i proturječnosti koje u njemu vladaju, kako bismo na temelju toga sagledali i dali procjene o ekonomskom i turističkom razvoju Europe u prvim desetljećima 21. stoljeća. U tom kontekstu, ovaj se rad sastoji pored uvodnog i zaključnog dijela od tri bitna dijela. Prvi dio rada se odnosi na suvremene tendencije u ekonomskom razvoju u Europi, kao i na njegov utjecaj na razvoj turizma. Drugi dio se odnosi na procese stvaranja jedinstvenog europskog tržišta i njegov utjecaj na ekonomski i turistički razvoj, dok se treći dio rada odnosi na perspektive razvoja turizma u Europi u 21. stoljeću u kontekstu ekonomskog razvoja i stvaranja jedinstvenog europskog tržišta.

Iz presjeka tema koje smo u ovome radu istraživali vidi se da je riječ o vrlo značajnim pitanjima relevantnim za procjenu kakve će biti buduće tendencije u ekonomskom i socijalnom razvoju Europe, te u razvoju turizma. U tom pogledu treba istaknuti kako je naše istraživanje pokazalo da suvremene tendencije u ekonomskom i turističkom razvoju Europe pokazuju krajem devedesetih godina 20. stoljeća pozitivne trendove, premda u tom razvoju postoje određene proturječnosti.

Proturječnosti u ekonomskom razvoju uvjetovane su prije svega različitim stupnjem ekonomske razvijenosti pojedinih europskih zemalja i znatno većim stupnjem ekonomske razvijenosti zemalja sjeverozapadne Europe i EU-e u odnosu na zemlje u tranziciji. S obzirom na suvremeni znanstveno-tehnološki razvoj i impulse koje su dali ekonomskom razvoju pojedinih zemalja te na procese stvaranja jedinstvenog europskog tržišta,

24 Ivanka Avelini-Holjevac, Kontroling, Upravljanje poslovnim rezultatima, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1998. i Franjo Radišić, Poduzetnički menadžment u turizmu, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija, 1998.

25 Vuković Ivan, Suvremene tendencije u razvoju europskog turizma i njegove implikacije na razvoj turizma u Hrvatskoj, Hospital and tourism, br. 2/97.

proširenje EU-e i postupno stvaranje Država ujedinjene Europe, za očekivati je da će doći do ubrzanog rasta GNP-a u Europi do 2010. godine, a posebno do 2030. godine.

U isto vrijeme očekuje se da će zemlje srednje i istočne Europe u tranziciji također doživjeti ekonomski preporod, a da će one imati ubrzaniji ekonomski rast poslije 2010. godine, kada će se veći dio njih integrirati u EU i prihvatiti europske standarde i načela tržišne ekonomije. Razvoj turizma u Europi odvijat će se u kontekstu, s jedne strane, ukupnog ekonomskog i socijalnog razvoja i s druge strane procesa stvaranja jedinstvenog europskog tržišta, na kojem će biti slobodno kretanje roba, rada, kapitala, informacija, znanja i ljudi. Procjenjuje se da će osobna /privatna/ potrošnja rasti u većini europskih zemalja do 2010./2030. godine nešto brže od GNP-a od 3,0 do 3,5 posto godišnje, što će pozitivno utjecati na daljnji razvoj inozemnog turizma u Europi njegove efekte na ekonomski razvoj.

LITERATURA

- Avelini-Holjevac, I.: Kontroling upravljanja poslovnim rezultatom, /1998./, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija;
- Cicvarić, A.: Strategije razvoja jadranskog turizma, Naše more br. 2/98;
- Graham, T. and Mather, S.: The International hotel industry-Corporate strategies and global opportunities, /1995./, The Economist Intelligence Unit, London;
- Montanar, A. and Williams, A. M.: European Tourism Region, /1995./ Spaces and Restructuring, John Welwey&Sons, Chiester;
- Radišić, F.: Poduzetnički menadžment u turizmu, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija;
- Turnow Lester, C.: Budućnost kapitalizma-Gospodarska snaga koja oblikuje buduću sutrašnjicu, /1988./, Mate, Zagreb;
- Welford, R. and Prescott, K.: European Buisniess, Third Edition, /1996./, Pitman Publishing, London;
- Vuković, I.: Ekonomika poduzetništva u hotelijerstvu, /1999./, Dalmatina, Zagreb;
- Vuković, I. i Horvatin, S.: Razvoj turizma u Europi i njegove daljnje strategije razvoja, Ekonomska misao i praksa br. 1/98.;
- Vuković, I.: Suvremene tendencije u razvoju europskog turizma i njegove implikacije na razvoj turizma u Hrvatskoj, Tourism and hospitaly br. 2/97.;
- Ostala literatura i dokumentacija:
- The Economist, Vodič kroz ekonomske pokazatelje-Ekonomija sa smislom, /1997./, Data Press d.o.o., Zagreb;
- The Economist, Europa u brojkama, /1998./, Privredni vjesnik, Data Press d.o.o., Zagreb;

- Directorate-General for Economic and Financial Affairs, /1998./,
Broad Economic Policy Guidelines, European Economy No. 66/98,
European Commission Luxembourg;
- Tourism market trends 1988.-1997., /1998./, WTO, Madrid;
- Tourism highlights 1999., /1999./, WTO, Madrid;

Ivan Vuković, Ph.D.

Associate Professor, Faculty of Hotel Management, Opatija

THE PERSPECTIVE DEVELOPMENT OF ECONOMY AND TOURISM IN EUROPE

Summary

This paper analyses perspectives of economic development, as well as its influence on tourism in Europe. The author gives an insight into modern trends in the economic development in Europe, its importance for the future trends of economic and social development, and its influence on the development of tourism. According to the author's research results, modern trends of the economic development in Europe will considerably alter which will have repercussions for the development of tourism in Europe. It is important to point out that this paper is based on a fact that a single European market will have been created by 2030, and that the future integration movements will create a New Europe with the majority of European countries. At the same time, Europe will experience faster economic growth, especially the growth of the GDP and the personal consumption, which will lead to the higher standard of the Europeans and this will stimulate the development of tourism in Europe. It is estimated that considerable growth of international tourism will have occurred by 2030, which will have as a consequence increase in tourist traffic in Europe to over 700 million tourists, and a considerable increase of expenditures for tourism to over 500 billion US dollars. Besides, some considerable structural changes will happen both in economy and among European population, which will have positive effects to the development of the European tourist market. Republic of Croatia will have to follow the trends in the economic and tourist development of Europe, actively participate in them and impose conditions for becoming one of the leading tourist destinations in Europe.

Key words: *perspective, economy, development of tourism, Europe, integrated market, Republic of Croatia.*

JEL classification: *L83, O1, F15*